

Vladimír Dobda

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave,
Bratislava, Slovakia
E-mail: vladimirdobda@azet.sk

Antiopresívne prístupy ako nástroj riešenia utečeneckej krízy / *Anti-Oppressive Practices as a Tool to Address the Refugee Crisis*

Abstract

Anti-Oppressive Practices are one of the main forms of Social Work and social oriented theory and practice. Operating in the context of numerous oppressions and based on the constantly growing need for fundamental reorganization of society in all its layers, it is a practical and promising concept of the complexity of social problems within multidisciplinary in the field of Social Work. This article focuses on the issue of using Anti-Oppressive Practices in Social Work when dealing with the progressive and very current refugee crisis.

Key words: anti-oppressive practices, asylum, foreigner, migration, refugee crisis, social work.

1 ÚVOD

Na svete sa masy obyvateľstva pohybujú už od nepamäti. Po druhej svetovej vojne možno týchto ľudí rátať na desiatky miliónov. Nejde však iba o túžbu rekreovať, objavovať svet, spoznávať rozličné kultúry, jazyky, zmeniť miesto pobytu kvôli zamestnaniu alebo vzdelaniu. V mnohých prípadoch tento popud vychádza zo samotného pudu sebazáchovy v snahe zachrániť svoj vlastný život a život svojej rodine. Človek v stave núdze, absentujúci základné životné potreby, sa domáha pomoci kdekoľvek a u kohokoľvek, nehľadiac na miesto, kde sa nachádza, na pohlavie, etnicitu, rasu, či vek iného jedinca. Vôľa prežiť daná životným pudom v každom z nás, poháňa vpred, dodáva silu zvládnuť i najextrémnejšie podmienky a najzložitejšie situácie, vizualizujúci príchod očakávanej a výsostne potrebnej pomoci.

Pojmy globalizácie, multikulturality, či multietnicity, úzko nadväzujú na koncept opresie. Tá sa prekladá ako útlak, potláčanie, pocit stiesnenosti. Vzťahy väčšinových spoločností a etnických menšín neobchádzajú problémy a výbušné sociálne konflikty, vyžadujúce náležitý a aktuálny zásah, a to aj prostredníctvom novovzniknutých nástrojov a metód na ich riešenie. Toto úsilie o formovanie a zachovanie rovnoprávných vzťahov, podporujúcich sebarealizáciu a individualizáciu

každého človeka, v protiklade s hierarchiou rozličných spoločností, vyústilo do formovania antiopresívnych prístupov. V realite súčasného sveta sú interetnické a interkultúrne vzťahy citlivými témami, pri ktorých je nevyhnutné zmierňovať, v ideálnom prípade úplne eliminovať nerovnováhu, ktorá sa utvára v rámci spoločenského postavenia rozličných skupín obyvateľstva.

2 PÔVOD, POSLANIE A ÚSTREDNÉ POJMY ANTIOPRESÍVNÝCH PRÍSTUPOV

Pri charakterizovaní antiopresívnych prístupov vychádzajú Dalrymple a Burke (2006) z reakcií praktikov i teoretikov na sociálne hnutia vedené ženami a negroidnou rasou. Antiopresívne prístupy čerpajú z moderných foriem kritických prístupov, zdôrazňujúc štrukturálne problémy užívateľov služieb, orientáciu na radikálne sociálne zmeny, ako aj kritickú analýzu cvičných vzťahov a pokus o ich transformáciu do praxe. Rozširujú teóriu kritickej praxe zreteľnou integráciou osobnostných a kultúrnych základov opresie do štrukturálnej analýzy, a tiež podporou interpersonálnej a štatutárnej práce ako legitímnych stránok antiopresívnych prístupov. Cieľom antiopresívnych prístupov je vyvíjať radikálne prístupy zahŕňajúce všetky formy opresie a náhľadov na zmeny. Ide teda o štrukturálne analýzy spojené s liberálnejšou perspektívou zmocnenia.

Matoušek (2003) datuje formovanie antiopresívnych prístupov na koniec 80. rokov a 90. roky minulého storočia, kedy došlo k ich etablovaní na poli sociálnej práce. Tieto prístupy ponímajú sociálnu prácu ako politickú aktivitu, ktorá uplatňuje svoju rolu v sfére mocenských vzťahov, ktoré sa dotýkajú jednotlivca, skupín i komunít. Moc a jej nerovnomerná distribúcia v spoločnosti sa teda stáva ich kľúčovou témou. Antiopresívne prístupy možno využiť pri práci s jednotlivcami, rodinami, skupinami, aj v komunitách, všade tam, kde nastáva nerovnováha v spoločenskom postavení spoločenských skupín, i tam, kde sa objavujú javy, ako rasizmus, sexizmus a všetky ďalšie formy diskriminácie a opresie.

Práve koncepty opresie – útlaku a diskriminácie sa stali východiskovým pojmom pre antiopresívne prístupy. Opresia úzko súvisí so štrukturálnym znevýhodnením istých spoločenských skupín, ktoré musia v modernej „kapitalistickej“ spoločnosti čeliť systematickému odopieraniu práv, možností a príležitostí, inak bežne dostupných pre väčšinovú entitu. Pri nazeraní na koncepcie antiopresívnych prístupov možno vidieť odlišné názory na to, či štrukturálne znevýhodňovanie pramení zo zámernej manipulácie zo strany elít, alebo je iba nezamýšľaným efektom fungovania inštitúcií neskoro moderných spoločností. Spoločným bodom však stále zostáva snaha eliminovať opresívne hierarchické vzťahy a nahradiť ich vzťahmi založenými na rovnoprávnosti a podpore sebarealizácie. Opresia a diskriminácia sa teda stávajú aspektmi moderných sociálnych štruktúr v dimenziách sociálneho usporiadania, ktoré reflektujú sociálne usporiadanie rás, tried, rodov, veku, sexuálnej orientácie, či telesného alebo mentálneho postihnutia, a navonok je potrebné poňať ich ako jeden celok. Útlak napriek mnohým svojim podobám prepája rad spoločných tém nerovnosti, popretia základných ľudských práv a slobôd, mocenských vzťahov a predsudkov založených na stereotypoch. Rovnako

možno uvažovať aj o diskriminácii, ktorej navonok odlišné formy v skutočnosti nepôsobia oddelene, ale spolupôsobia prepojené osobnými skúsenosťami a opresiou (Matoušek et al., 2013).

Spolupôsobenie rozličných foriem diskriminácie potvrdzuje aj Thompson (2006), ktorý dáva opresiu a diskrimináciu za ústrednú charakteristiku všetkých životných situácií klientov, s ktorými sociálny pracovník prichádza do styku. V rámci procesu práce s klientom je pre sociálneho pracovníka veľmi dôležité rozpoznať a uvedomiť si skutočnosť, že klient môže byť opresii alebo diskriminácii vystavený. Antio-presívne prístupy upozorňujú na opresiu medzi rôznymi kategóriami ľudí, medzi mužmi a ženami (gender), kultúrami (etnocentrizmus), generáciami (ageizmus), alebo zdravých voči telesne postihnutým. Nerozpoznanie znevýhodneného postavenia klienta v spoločnosti zo strany sociálneho pracovníka môže v konečnom dôsledku viac uškodiť, než pomôcť.

Ako upozorňuje Csámpai (2007), prítomnosť diskriminácie vo všeobecnosti je na základe výskumu náročné dokázať, nakoľko vyháňavé alebo negatívne reakcie respondentov nesvedčia o jednoznačnej rasovej alebo inej nenávisti. Podobne neefektívne sa ukazujú byť techniky škálovania využívané v sociológii, ktoré odrážajú skôr vonkajšie názory, než vnútorné postoje. Pritom je diskriminácia jedným z hlavných faktorov globálnej migrácie, pri ktorej odsudzovanie ľudí na základe ich príslušnosti k skupine, označovanej ako neporiadna, nezodpovedná, špinavá, negramotná alebo nemorálna, zvyšuje celkový počet utečencov a žiadateľov o azyl.

Baines (2011) rozlišuje externú opresiu, keď útlak vyvstáva z nepravosti pri uskutočňovaní politiky voči jednotlivcom alebo skupinám z dôvodu špecifických, odlišných znakov, a internú opresiu, ktorá sa prejavuje popieraním individuálnych a kultúrnych reálií, autocenzúrou, „sebanenávistou“, pri ktorej elity veria v dominantný systém hodnôt a životného štýlu ako v najsprávnejšiu a exkluzívnu realitu. Opresia zbavuje človeka možnosti naplno uplatňovať svoje práva, napĺňať spravodlivé zásady väčšinovej spoločnosti a byť účastným aspektov sociálneho života, kde sloboda je základom existencie.

Negatívnymi prejavmi opresie sa stávajú novovznikajúce formy kriminality, rýchlo sa etablojúce v spoločnostiach, prechádzajúcich rýchlou modifikáciou, pri ktorej naberajú nové, ešte väčšie nebezpečné vlastnosti. Ako príklad tohto javu možno uviesť nelegálnu migráciu, obchodovanie s ľuďmi, či formovanie deviantných subkultúr ako rodísk interkultúrnych konfliktov. Európska typológia bezdomovectva zaraďuje žiadateľov o azyl, nachádzajúcich sa v azylových zariadeniach, za osoby bez domova ako jednu z kategórií bezdomovectva. Odhaduje sa, že 2 % osôb, pracujúcich v sex-biznise na Slovensku, tvoria migranti (Mátel et al., 2011).

V súvislosti s pojmami opresie a diskriminácie poukazujú Nzira a Williams (2006) na tieto základné tézy:

- diskriminácia sa vzťahuje predovšetkým na nespravodlivosť, nerovnosť a bezprávie,

- útlak môže smerovať k znižovaniu hodnoty človeka, a tak ho vystaviť nebezpečenstvu poškodenia, odmietnutia alebo až smrti,
- jestvuje mnoho príkladov opresie v rámci histórie celého sveta,
- autentické výpovede ľudí, ktorí sa ocitli alebo priamo a aktuálne čelia riziku opresie, môžu vzbudzovať rešpekt a indikovať komponenty efektívnej antiopresie,
- pozitívne myslenie pomáha rozvoju antiopresie,
- opresia pôsobí na rôznych úrovniach, preto takto musí pôsobiť aj antiopresia.

V rámci pojmov je pri antiopresívnych prístupoch potrebné spomenúť menšinu, ktorú Schaefer (1984) definuje ako skupinu, ktorá je podriadená, a ktorej príslušníci strácajú kontrolu a moc nad vlastným životom, v protiklade s dominantnou, väčšinovou skupinou. Menšina sa vyznačuje istými viac-menej ľahko definovateľnými telesnými a kultúrnymi charakteristikami, ktoré pôsobia ako činiteľ jej odlišenia od elity. Pre menšinu sú charakteristické početné skúsenosti so znevýhodňovaním a predsudkami, nedobrovoľná príslušnosť, uzatváranie zväzkov a solidarita v jej vnútri.

Matoušek et al. (2013) označuje moc a jej distribúciu za centrálnu tému antiopresívneho myslenia. Ideové jadro týchto prístupov tvorí snaha o zmocnenie klienta k väčšej miere kontroly a riadenia vlastného života, napriek predpokladu, že spoločnosť sa tomuto stavu participácie vedome, či nezámerne bráni. V tomto ohľade antiopresívne myslenie rezonuje s rozvojom takzvanej politiky pre život, ktorá prináša sociálnemu pracovníkovi podnety v zmysle jeho reflektovania rôznorodých aspektov užívania moci a s tým súvisiaceho dopadu na život klientov. Je dôležité zamerať sa na otázku, či sociálny pracovník vníma diskrimináciu a rozumie procesom, ktoré ju vyvolávajú a ktorým čelí.

Pri antiopresívnych prístupoch je dôležité definovať tiež sociálne pohyby a transformáciu. Sociálne pohyby ako jedny z majoritných koreňoch politizovanej transformačnej sociálnej práce predstavujú skupiny ľudí, ktorí sa mobilizujú, aby nariadili zmeny špecifických politických, sociálnych, kultúrnych a ekonomických problémov. Napriek zväčša progresívnemu charakteru myšlienok týchto ľudí môžu tieto byť aj regresívne a smerovať k zastaveniu alebo zrušeniu sociálnych reforiem a transformačných politík. Transformácia poukazuje na spôsoby, ako zmierniť emocionálnu bolesť a bezprostredné ťažkosti ľudí, spolu s úsilím zmeniť väčšie sily, ktoré sú zodpovedné za nespravodlivosť, nepoctivosť a sociálne krivdy. Medzi takéto sily možno zaradiť ageizmus, ableizmus, kapitalizmus, kolonializmus, rasizmus, sexizmus a mnohé iné autoritárske vzťahy. Niekedy ich autori zamieňajú za sociálne sily, vzťahy, faktory alebo sociálny systém všeobecne. Sociálne vzťahy sa formujú a ovplyvňujú politické, ekonomické, sociálne a kultúrne normy, štruktúry, diskurzy, systémy, politiky, organizácie a aktivity každodenného života spoločností. Snaha o transformáciu v zmysle antiopresívnych prístupov vychádza z priamych postupov sociálno-právne orientovaných sociálnych pracovníkov, ktoré v rámci špecifických i zásahov a interakcií, ako aj prostredníctvom širších zásahov namierených na makroúrovňovú alebo štrukturálnu zmenu, akými sú aktivizácia,

advokácia, odboj, kolektívne organizovanie, vedecká činnosť, masové podujatia, či krátkodobá alebo dlhodobá mobilizácia jedincov, skupín i spoločnosti, spočívajú v oslobodzujúcich prístupoch (Baines, 2011).

3 PREPOJENIE ANTIOPRESÍVNYCH PRÍSTUPOV A SOCIÁLNEJ PRÁCE

Autori Dalrymple a Burke (2006) poukazujú na skutočnosť formovania antiopresívnych prístupov priamo na poli sociálnej práce. Rozličné nazerania na túto problematiku sa stretávajú v spoločnom bode, v ktorom antiopresívne prístupy sú dominantnou teóriou v prístupoch kritickej sociálnej práce v rámci rozličných perspektív v systéme kritických teórií. Tieto prístupy ako kritické prístupy sociálnej práce vychádzajú z kritických sociálno-vedeckých teórií a informujú hľadiac na skúsenosti a náhľady ľudí stretávajúcich sa s opresiou o humanistických a sociálnych hodnotách spravodlivosti. Hoci ide o prístupy, ktoré vychádzajú taktiež zo zdravotníckych odborov, je vhodné skúmať ich vývoj v rámci sociálnej práce, kde má svoje korene, s cieľom pochopiť ich širokospektrálne využitie.

Ak porovnáваме sociálnu prácu a antiopresívne prístupy, vidíme rozdiel v ponímaní hodnoty, uznávajúcej jedinečnosť každého človeka. Antiopresívne prístupy túto hodnotu na rozdiel od plnej podpory u sociálnej práce chápu v modifikovanej podobe, kedy je každý jedinec zasadený v konkrétnom sociálnom kontexte, preto je bezcenné hovoriť o jeho jedinečnosti abstraktne. Každého človeka je treba vnímať ako individuum, ktoré je jedinečné, má špecifické potreby a charakteristiky vo vnútri siete sociálnych väzieb, spolu so súčasným nazeraním na jeho sociálnu lokalizáciu v zmysle rasy, triedy, etnicity a podobne.

Oproti psychologizujúcim teóriám sociálnej práce sa antiopresívne prístupy usilujú o reflektovanie spoločenských podmienok v širšom kontexte, ktoré iniciujú diskrimináciu a útlak. To umožňuje profesionálom sociálnej práce vnímať problémy klientov v relevantnej a nepatologickej perspektíve. Aj keď sa tieto prístupy prezentujú ako vnútorne integrované modely sociálnej práce, jestvujú mnohé ich varianty, oscilujúce medzi zameraním na spoločenskú evolúciu a revolúciu. Oba tieto varianty odmietajú tiché obchádzanie diskriminácie, vnášajú do sociálnej práce reflexiu všetkých jej profesionálov v zmysle uvažovania o tom, či vlastnou praktickou činnosťou môžu klienta znevýhodňovať, zaťažovať alebo diskriminovať (Matoušek et al., 2013).

Podľa Baines (2011) antiopresívne prístupy integrujú výskum a problémy sociálnych zmien priamo do empirie sociálnej práce. Táto skutočnosť sa stáva predpokladom formovania nových postupov, zdrojov a spôsobov, akými možno pochopiť a zhromažďovať informácie, zručnosti i nové možnosti realizácie odporu a aktivizácie. O antiopresívnych prístupoch nemožno hovoriť ako o jednovýznamovom pojme, nakoľko zastrešujú celý rad sociálno-právne orientovaných prístupov sociálnej práce, sčítujúc feminizmus, postmodernizmus, postštrukturalizmus, kritický konštruktivizmus, Marxizmus, a tiež domorodé, antirasistické a antikoloniálne prístupy. Čerpajúc z kolektívnej organizácie, sociálneho aktivizmu a poskytovania

sociálnych služieb spôsobom zahŕňajúcim oslobodzujúce prijatie sociálnych problémov a porozumenie ľudskému správaniu, antiopresívne prístupy jednoducho zdokonalujú svoje postupy a teórie adresované novým formám sociálnych problémov a tenzie, nevynímajúc primárne štrukturálne faktory.

Prepojenosť sociálnej práce a antiopresívnych prístupov možno bádať aj v ich nadväznosti na tradíciu radikálnych prístupov sociálnej práce, a to úsilím o zmenu sociálne exkludovaných a statusovo znevýhodnených menšín. K ideovo príbuzným smerom v sociálnej práci možno zaradiť tiež antirasistické a antidiskriminačné modely, a tiež takzvanú etnickú senzitivnú prax (Tomlinson, Trew, 2002).

Sociálni pracovníci sa v rámci antiopresívnych prístupov snažia o poskytovanie služieb klientom, ktorí vyhľadajú ich pomoc, pomáhajú jednotlivcom, rodinám, skupinám, komunitám a v konečnom dôsledku i sami sebe pochopiť, že ich problémy nie sú viazané výlučne k sociálnej nerovnosti, že sú obeťami utlačania a majú právo bojovať o zmenu. Antiopresívne prístupy nie sú exkluzívnymi a autoritatívnymi modelmi, ktoré by implikovali odpovede a riešenia všetkých sociálnych problémov. Naopak, v súlade s ich emancipačným dedičstvom sú skupinou politizovaných, pomerne mladých prístupov, ktoré prechádzajú progresívnym vývojom pre analyzovanie a adresnosť neustále sa meniacim sociálnym podmienkam a výzvam.

Cieľom antiopresívnych prístupov v sociálnej práci je podpora funkčných, identických a neopresívnych sociálnych vzťahov na rozhraní diverzných identít. Pri komplikovaných pokusoch presadiť pravdu o identite usilujú o rozvrátenie stability univerzalizovaných biologických výkladov spoločenskej deľby, potvrdenie diskrepantnosti a posilnenie solidarity na princípe osláv rozdielov medzi národmi. Zatiaľ, čo prvotné, tradičné antiopresívne prístupy sa dodnes zameriavajú na útlak na leveli makroúrovne, moderné progresívnejšie antiopresívne prístupy dôraz kladú na sociálnu spravodlivosť voči opresívnym prístupom na mikroúrovni, a to prostredníctvom analýzy psychologických a sociologických komponentov opresie (Hogewoning, 2012).

4 ZÁKLADNÉ TÉZY ANTIOPRESÍVNYCH PRÍSTUPOV, P-C-S ANALÝZA

Základné tézy antiopresívnych prístupov sumarizuje Clifford (In Matoušek et al., 2013) do piatich základných tém, ktoré sa orientujú na sociálno-ekonomické rozdiely, prepojenosť osobného a politického, moc, časopriestorový kontext človeka a potrebu reflexie nerovností:

- Sociálne roly vychádzajú z rozdielnej miery moci, ktorou disponujú rôzne skupiny. V tomto zmysle sa spoločnosti členia na základe pohlavia, rasy, veku, spoločenských tried a postavenia, sexuálnej orientácie, či zdravotného postihnutia. K tomu pridružujúce sa ďalšie faktory iba dokazujú zložitosť takeého javu, akým opresia je.
- Kontinuita mikro-makro úzko súvisí s premietaním osobnej biografie do širšieho spoločenského kontextu. Preto sú stúpeni antiopresívnych prístupov

presvedčení o významnom vplyve sociálnych procesov a systémov vyššieho rádu na životnú situáciu jednotlivca. To možno uviesť na príklade seniora, ktorého problémy nesúvisia len s jeho vekom a osobnostnými charakteristikami, ale aj s dôchodkovou politikou, spoločenskou klímou vo vzťahoch k senu a lokalitou, kde konkrétny senior žije.

- Moc je podľa antiopresívnych prístupov sociálnym konštruktom, ktorý má byť využívaný pri analýze verejných i súkromných sfér. Prejavuje sa ako na osobnej, tak i na štrukturálnej úrovni. Je ovplyvnená sociálnymi, ekonomickými, kultúrnymi a psychologickými faktormi. Všetky tieto faktory je potrebné brať do úvahy pri analýze dostupnosti zdrojov pre konkrétnoho človeka alebo skupinu.
- Časopriestorový kontext poníma o určitom čase a konkrétnom mieste ako o súradniciach životnej skúsenosti človeka, ktoré v značnej miere ovplyvňujú význam individuálneho životného príbehu odohrávajúceho sa na pozadí prevládajúcej ideológie a kultúry.
- Reflexívnosť znamená priebežné premýšľanie, ako hodnoty, moc a sociálne rozdiely ovplyvňujú interakcie medzi jednotlivcami.

Thompson (In Matoušek et al., 2013) navrhuje pre reflexiu štrukturálneho rozmeru klientovej životnej situácie P-C-S analýzu ako jeden z nástrojov jej posúdenia. Táto analýza umožňuje pochopiť rolu nerovnosti a diskriminácie v konkrétnej životnej situácii klienta na základe jej posúdenia na troch úrovniach, z ktorých každá zodpovedá jednej významnej dimenzii ľudského života. Tento model možno prirovnať k matrjoške, kde jeden systém je ukrytý v druhom a tak ďalej. Dimenzie sú úzko prepojené a vo vzájomnej interakcii:

- P-dimenzia (personal/psychological) sa týka osobnej a psychologicko-roviny, je individuálna a zahŕňa pocity, myšlienky, postoje a činy jednotlivca. Vysvetľuje, že myslenie a konanie človeka sú napriek určitému stupňu jedinečnosti a individuálnosti formované taktiež kultúrou. Odkazuje aj na spôsob práce sociálneho pracovníka a na prípadné predsudky, ktoré ho môžu pri výkone práce obmedzovať. P-dimenzia je zakotvená v C-dimenzii.
- C-dimenzia (cultural) odkazuje na všetko, čo je v spoločnosti vnímané ako spoločné a zdieľané. Označuje kultúrnu rovinu zdieľaných spôsobov myslenia, vnímania a konania. Vzťahuje sa na hodnoty, vzorce správania a myslenia a predstavy o tom, čo je správne a normálne. Táto dimenzia teda vytvára a reprodukuje konformitu k sociálnym normám. Je potrebné upozorniť, že P-C-S nie je deterministickým modelom, ktorý všetko ľudské konanie vysvetľuje z kultúrnych príčin. Kultúra je však podstatným kontextom porozumenia ľudskému konaniu a správaniu, nakoľko je súčasťou širšieho spoločenského usporiadania, a aby bolo možné pochopiť C-dimenziu, je nutné porozumieť jej v štrukturálnom kontexte S-dimenzie. Kultúrna a štrukturálna úroveň sa takto dopĺňajú, posilňujú a vzájomne podieľajú na udržiavaní sociálnej štruktúry spoločnosti s jej mocenským usporiadaním. C-dimenzia predstavuje oblasť, v ktorej sa záujmy a vplyv spoločnosti uplatňujú prostredníctvom silného procesu socializácie. Pôsobením tohto procesu ľudia internalizujú so-

ciálny poriadok a jeho štruktúry sa premietajú do nášho vnútorného obrazu o svete. Táto úroveň je zodpovedná aj za predsudky.

- S-dimenzia (structural) reprezentuje štrukturálnu úroveň spoločnosti. Zachytáva sieť sociálnych vzťahov, ktoré umožnili inštitucionalizáciu diskriminácie a opresie.

Thompson (2006) prostredníctvom P-C-S modelu poukazuje na fakt, že opresia a diskriminácia nie sú zakotvené iba v individuálnej rovine, ale majú podstatne širšie korene v kultúrnej a štrukturálno-spoločenskej úrovni. Upozorňuje na skutočnosť, že čím viac sa sociálny pracovník pohybuje smerom od individuálnej úrovne, tým menší vplyv má. P-C-S model teda poukazuje na nepostačujúce vysvetlenia opresie a diskriminácie, ktoré sa končia na úrovni osobnej dimenzie a odkazujú len na osobné predsudky jednotlivca. Diskriminácia je odrazom spoločensky štruktúrovaných nerovností, ktoré sú v súčasnej stratifikovanej spoločnosti neoddeliteľnou súčasťou sociálneho poriadku, a tento poriadok dokonca posilňujú.

5 UTEČENCI, ŽIADATELIA O AZYL A AZYLANTI AKO OBJEKTY ANTIOPRESÍVNYCH PRÍSTUPOV

Podľa Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) je Európa najatraktívnejšou destináciou pre migrantov. Takmer tretina celosvetového počtu migrantov, ktorý sa odhaduje na 244 miliónov, žila v roku 2015 práve na tomto kontinente. Od začiatku tretieho milénia ide o 41% navýšenie. Najviac migrantov (12 miliónov) sa nachádzalo v Nemecku, Veľká Británia sčítala 8,5 milióna, Francúzsko 7,7 milióna a Španielsko 5,8 milióna medzinárodných migrantov. Ide o štáty radiace sa k desiatke krajín s najvyšším počtom migrantov v celosvetovom meradle. Počet utečencov na svete sa odhaduje na 19,5 milióna, ďalších 38,2 milióna ľudí sú vnútorne presídlené osoby. Najvyšší počet utečencov (53 %) pochádza pritom zo Sýrie, Afganistanu a Somálska. V roku 2014 žiadalo v štátoch Európskej únie o azyl viac ako 625 tisíc osôb, čo predstavuje 44% navýšenie oproti predošlému roku. Kumulácia viacerých príčin, ako občianske vojny v Sýrii, Iraku, Afganistane, Sudáne a Somálsku, diktatúry a totalitné režimy rozvojových krajín (napríklad Eritrey), progresívne politiky, či nejednotnosť migračných politik európskych štátov, spôsobili náhly prírval utečencov, čo sa v roku 2015 odrazilo na počte žiadateľov o azyl v štátoch Európskej únie – presiahol rekordných 1,2 milióna osôb.

Na utečeneckú krízu reagoval v roku 2015 Brusel prípravou a aktívaním núdzových mechanizmov, prostredníctvom ktorých by sa krajiny Európskej únie zaviazali rozdeliť si istý počet migrantov – kvóty. To však niektoré krajiny, vrátane Slovenska, odmietli. V Maďarsku sa uskutočnilo neplatné referendum ohľadom ich zavedenia. Švajčiarsko približne v čase vyhlásenia maďarského referenda vyhlásilo referendum o deportácii cudzincov usvedčených z porušenia akéhokoľvek právneho predpisu. Rakúsko ešte v septembri 2015 zaviedlo hraničné kontroly. Obrovská medializácia tohto javu vyvolala vlnu protichodných ohlasov zo strany laických i odborných kruhov. Ústavní činitelia niektorých štátov označili túto nejednotnosť v politikách na vnútroštátnych i medzinárodnej úrovni za krach medzinárodnej migračnej politiky.

Sociálne dopady globalizácie, súvisiace so zmenou profesijnej štruktúry obyvateľstva, doplnovaním chýbajúcich pracovníkov zo zahraničia, národnostným zložením, demografickou štruktúrou, ako aj možným šírením chorôb, boli v minulosti príčinou obmedzovania migrácie a v súčasnosti ovplyvňujú prístupy niektorých zemí k integračnej politike. Migrácia vplýva na demografické ukazovatele, ktoré v Európe charakterizujú známe demografické trendy, ako starnutie populácie, klesajúci počet detí, či rastúci dopyt po novej pracovnej sile. Vďaka migrácii a skúseností z nej plynúcich naberajú migranti nové kvality, čím zvyšujú svoju hodnotu a uplatniteľnosť v spoločnosti celkovo. Napriek značným ťažkostiam sa Európske spoločenstvo obecnne usiluje o asimiláciu prisťahovalcov a o odstránenie predsudkov, najmä u starších generácií, ktoré majú stále tendencie vnímať migrantov ako hrozbu, či už bezprostrednú, alebo v rámci celkovej bezpečnosti štátu (Pastrňák, 2008).

„Uvažovať o fenoméne migrácie sa nedá v lokálnom kontexte jednej alebo niekoľkých krajín v regióne. Je to globálny proces, ktorý správne pochopíme len v globálnom kontexte. Preto je v dnešnej dobe, keď sa na Slovensku pripravujú politiky migrácie a integrácie cudzincov, potrebné zaoberať sa tým, ako fungovali a fungujú migračné pohyby vo svete a ako ovplyvňujú krajiny pôvodu migrantov a cieľové krajiny vrátane Európy a Slovenska“ (Andrášová, 2007:1–2).

Sociálnu prácu so žiadateľmi o azyl a azylantmi na Slovensku zabezpečujú pracovníci Migračného úradu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky a sociálni pracovníci mimovládnych organizácií. Prepojenie inštitúcií a organizácií vládneho a mimovládneho sektora napomáha zlepšovaniu úrovne poskytovanej starostlivosti o túto klientelu, a tým zvyšuje ich spokojnosť. Sociálna práca v Slovenskej republike, čo sa práce s utečencami, žiadateľmi o azyl a azylantmi týka, stále nie je na žiaducej úrovni, napriek tomu, že sociálni pracovníci pôsobia v azylových zariadeniach už takmer tri desaťročia. Nepriaznivé sociálne politiky, nízka miera skúseností, neznalosť problematiky, či nevôľa voči cudzincom sú niektoré z faktorov, ktoré spôsobujú tento stav. Na jeho zvládnutie je treba prijímať rozličné opatrenia v tejto oblasti (Žáková, 2006).

V rámci metodického postupu sociálnej práce s utečencami vyčleňujeme nasledujúce operácie:

- poznanie klientov a poznanie sociálneho prostredia, z ktorého pochádzajú; získavanie prvotných informácií, od ktorých sa v následnosti odvíjajú ďalšie informácie a postupy,
- zisťovanie príčin sociálnej udalosti (vojna, hlad, nedôstojné zaobchádzanie, mučenie, znásilnenie, zneužívanie, ponižovanie ľudskej dôstojnosti, deficit osobnej slobody a ďalšie),
- zisťovanie miery závažnosti a relevantnosti sociálnej udalosti,
- stanovenie diagnózy a následná voľba konkrétnych nástrojov pôsobenia,
- plánovanie sociálnej terapie a pomoci,
- realizovanie sociálnej terapie a pomoci,

- vyhodnocovanie účinnosti terapie a prípadná dohoda o ďalšej spolupráci (Maslen, Brnula, 2004).

Migrácia ako aktuálny fenomén vystupuje v týchto časoch do popredia predovšetkým z dôvodu náležitosti jej kontroly a snahy o jej riadené fungovanie. Sociálna práca ako spoločensko-vedná disciplína a pomáhajúca profesia zohráva významnú úlohu v preukazovaní miery vyspelosti demokratických spoločností pri prijímaní utečencov a žiadateľov o azyl, pri práci s nimi, v rámci ich akceptácie, vyvíjaní účelných a účinných foriem pomoci, a ich socializácii a adaptácii v novom prostredí. Prepojenie antiopresívnych prístupov s touto metodikou môže stav poskytovaných služieb a starostlivosti značne skvalitniť a pozdvihnúť na vedeckú úroveň.

Vedomosti širokej verejnosti, ako aj samotných študentov sociálnej práce, čo sa antiopresívnych prístupov týka, sú na veľmi nízkej úrovni. Pojem opresia alebo antiopresívne prístupy neupravuje ani slovenská legislatíva. Utečenecká kríza, jej nepredpokladateľný a progresívny vývoj, neustále sa meniace podmienky, novovznikajúce konflikty, rozbroje, teroristické útoky a atentáty, šírenie nebezpečných chorôb, kvóty, islamizácia Európa, nastolenie nového svetového rádu a podobne, to všetko sú témy prezentované širokej verejnosti masmédiami, spájané aj s utečeneckou krízou. Polarizácia spoločností európskych štátov, vzrastajúce napätie, strach a obavy z nejasnej budúcnosti, podporené skreslenými alebo vymyslenými dezinformáciami, vyvolávajú spoločne s nesúrodosťou politik členských štátov Európskej únie a ich neuváženými krokmi v ľuďoch zmeny v postojoch k cudzincom a zahraničnej migrácii, ktoré mohli byť doteraz dlhé roky konštantné. Nebezpečne vzrastá počet ľudí uchylujúcich sa z nevedomosti, protestu či rebélie k radikálnym skupinám alebo krajne pravicovým politickým stranám. Práve šírenie jednoznačných, presných informácií, šírenie osvety a snaha o spoluprácu na medzinárodnej úrovni môže byť spoločne so vzdelávaním v oblasti opresie a antiopresívnych prístupov značne nápomocné v zvládnutí a účelnom riešení stavu, keď do Európy prúdia tisíce migrantov denne.

Namiesto prístupu k antiopresívnym prístupom ako k nástroju zahrňajúcemu každú odpoveď, je treba obrátiť pozornosť taktiež na sociálne právo ako objektív, cez ktorý možno nahliadať na svet a nachádzať odpovede na otázky, komu problémy a spory súvisiace s opresiou, diskrimináciou a migráciou vo všeobecnosti prinášajú výhody, kto je poškodený a kto sa môže ocitnúť na rovnakej strane alebo poskytovať podporu pri konkrétnych sporoch i riešeniach. Sociálni pracovníci by mali pri využívaní antiopresívnych prístupov zostať otvorení novým nápadom, neustále rozvíjať skúsenosti v tomto možno šťastí kostrbatom, ale poprednom prístupe v kontexte zmien a novovznikajúcich výziev. Budovanie a udržiavanie rešpektujúcich a podporujúcich vzťahov s klientmi, silné väzby a ďalšie aktivity v sociálnom práve sú kľúčovými prvkami kvalitných antiopresívnych prístupov. Nemenej dôležité je sústavné dopytovanie a vzdelávanie v sociálnom svete, ktorý chceme emancipovať.

POUŽITÉ ZDROJE

1. ANDRÁŠOVÁ, S. 2007. *Na čo je nám dobrá migrácia?* [online]. Bratislava: Centrum pre európsku politiku. [2.1.2017]. Dostupné z: <http://www.cpep.sk/fileadmin/Dokumenty/publikacie/migracia/Andrasova-Migracia.pdf>
2. BAINES, D. 2011. *Doing Anti-Oppressive Practice*. Nova Scotia: Fernwood Publishing.
3. CSÁMPAI, O. 2007. *Sociológia v skúmaní etnicity*–Úvod do etnosociológie. Trnava: OLIVA.
4. DALRYMPLE, J., BURKE, B. 2006. *Anti-Oppressive Practice. Social Care and the Law*. Maidenhead: Open University Press.
5. HOGEWONING, L. 2012. *Anti-Oppressive Practice and Social Trinitarianism: An Interconnection of Faith and Social Work Principles* [online]. Botsford: NACSW. [10.1.2017]. Dostupné z: <http://www.nacsw.org/Publications/Proceedings2012/HogewoningAntioppressive.pdf>
6. MASLEN, J., BRNULA, P. 2004. *Sociálna práca s utečencami*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca.
7. MÁTEL, A. et al. 2011. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
8. MATOUŠEK, O. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.
9. MATOUŠEK, O. et al. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.
10. NZIRA, V., WILLIAMS, P. 2006. *Anti-Oppressive Practice in Health and Social Care*. London: SAGE Publications Ltd.
11. PASTRŇÁK, R. 2008. *Sociální práce s menšinami a migranty*. Opava: Optys.
12. SCHAEFER, R. T. 1984. *Racial and Ethnic Groups*. London: Pearson.
13. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike [online]. Bratislava: Odbor analýzy a rizík koordinácie Úradu hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru. [2.2.2017]. Dostupné z: http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocniky/rok_2015/2015-rocenka-UHCP-SK.pdf
14. THOMPSON, N. 2006. *Anti-Discriminatory Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
15. TOMLINSON, D. R., TREW, W. 2002. *Equalizing Opportunities, Minimizing Oppression: a Critical Review of Anti-Discriminatory Policies in Health and Social Welfare*. London: Routledge.
16. ŽÁKOVÁ, M. 2006. *Azylová problematika na Slovensku z pohľadu sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave.